

ПАРАДОКС СОВІСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ НЕОБРЯДОВІЙ ЛІРО-ЕПІЧНІЙ ПІСЕННОСТІ: ЕМОЦІЙНІСТЬ, ПІЗНАННЯ, УСВІДОМЛЕННЯ, НАСТАНОВА, РУХ ЖИТТЄВОГО КОЛА

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1(47)

УДК 398.88(477):177.1

DOI:10.24144/2663-6840/2022.1(47).75–81.

Павлова А. Парадокс совісті в українській необрядовій ліро-епічній пісенності: емоційність, пізнання, усвідомлення, настанова, рух життєвого кола; кількість бібліографічних джерел – 20; мова – українська.

Анотація. У статті досліджено концепти совісті та вияви амбівалентної сутності цього поняття на прикладі текстів необрядового ліро-епічного фольклору. Це поняття розкривається на рівні художньої макроструктури різнобічно, оскільки об'єктивне та суб'єктивне у парадигмі совісті постають як антиномії. Високий рівень емотивності фольклорних текстів вирізняє нерозривний зв'язок феномену совісті з феноменом переживання. Совість постає важливим складником антропологічної моделі традиційної необрядової ліро-епічної пісенності.

Метою запропонованої статті є аналіз інтерпретації поняття *совість* із урахуванням виявів парадоксальності етичного концепту в текстах українського ліро-епічного фольклору. Магістральними завданнями є простеження амбівалентних виявів совісті в плані дієвості – недієвості, особливостей розкриття феномену на рівні фізичного та метафізичного просторів.

У поетичній структурі фольклорного твору совість постає як своєрідна моральна рефлексія, яка бере участь у характеротворчих процесах, виокремлюючи справжнє від несправжнього, тим самим її проєкція спрямовується в майбутнє.

Пробудження совісті почасти не може змінити фізичний простір, повернути до життя, однак може дати поштовх до змін духовних, відродивши себе та інших, тобто йдеться про людинотворчу функцію совісті.

Совість розкривається в ліро-епічній пісенності через своєрідну діалектику іманентного і трансцендентного. В епізодах роздумів про совість наявні також звертання до долі як метафізичної сили, до Бога як символу дороги, правди і життя.

Розкриваючись на художньому рівні, феномен совісті активно функціонує на рівні консекутивності. У текстах пісень доби УПА, наприклад, концепція совісті розкривається через проблему вірності ідеалам, через діалектику індивідуального – соціального. Система художніх засобів таких творів спроектована на реалізацію магістральної мети – показати особливості моделювання соціальної належності особистості.

Незважаючи на відсутність слова *совість* у низці ліро-епічних пісень, сутнісні характеристики цього поняття постають через різноманітні вияви людської та соціальної реальності.

Ключові слова: ліро-епічний фольклор, пісня, совість, парадокс, художня макроструктура, лексема, поетична система, соціальна належність, амбівалентність.

Постановка проблеми. В українському необрядовому ліро-епічному фольклорі оприявнюються різні аспекти життєвого кола людини, розкривається модус осмислення понять *моральний вибір, моральний обов'язок, честь, гідність, справедливість, сором, свобода, совість* тощо. У фольклорному тексті категорія совісті розкривається і через авторську інтенцію, і через рецепцію героїв творів, і через лінгвістичний простір, і через консекутивність. Почуття, осмислення, настанова, пересторога акумулюються у фольклорній свідомості, обертаючись навколо сенсотворчих центрів, стаючи діяльними чинниками життя.

Проблема совісті як категорії етики постає нині в центрі лінгвістичних, культурологічних, літературознавчих, філософських, фольклористичних студій. Це поняття детермінують у аспекті сутнісної оцінки особистості, як особливості моральної взаємодії, важливий чинник реалізації морального закону, центр духовного універсуму українського етносу, феномен буття людини, домінуючий критерій самоаналізу, маркер вирізнення людського в людині, чинник відокремлення справжнього від несправжнього тощо.

Аналіз досліджень. За філософським енциклопедичним словником, совість – це «категорія

етики, що характеризує моральну діяльність особистості через її здатність здійснювати моральний самоконтроль, самостійно визначати зміст морального обов'язку, вимагати від себе його дотримання і давати самооцінку власних вчинків; одна з форм моральної самосвідомості, через котру здійснюється осмислення, контроль, санкціонування та критичний перегляд моральних настанов людської суб'єктивності» [Філософський 2002, с. 591].

Семантику лексеми *совість* лінгвісти пов'язують із поняттями *спільне знання, свідомість*. Це можна простежити на прикладі низки європейських мов. Наприклад, домінуючим значенням латинського слова *conscientia*, що перекладається як *совість* або *сумління*, вважають саме знання та усвідомлення. Окрім того, з-посеред інших значень – компетентність та переконаність у чомусь, тобто можна говорити не лише про емотивний рівень поняття *совість*, а й про гносеологічний, інтелектуальний аналіз усього суцього.

Теолог О. Браславець наголошує, що саме поняття *Заповіт* (*testamentum*), наприклад, *Новий Заповіт*, можна розглядати як своєрідний правочин, у якому діють, із одного боку, Господь, а з іншого, – все людство. Водночас певна частина соціуму долучилася до дару спасіння, здобувши добру совість,

а інша – не долучилася до Заповіту, або спочатку долучившись, відпала і не має доброї совісті. Дослідник християнського віровчення наголошує на знанні Божого Слова, осмисленні та свідомому виборі людини. На думку вченого, поняття іспиту совісті суголосне з усвідомленням констант важливої дилеми людина – Творець, визначенням відповідності кожного людського вчинку сутності того дару спасіння, того віковичного Слова, до якого долучилися християни [Браславець 2019, с. 3–4].

Аналізуючи аксіологічний концепт *сумління* в українському культурно-лінгвальному дискурсі, дослідниця Т. Єщенко врахувала особливості когнітивного моделювання та семантичного профілювання, окреслила бінарні та семантичні опозиції цього концепту, простежила його архетипний, міфологічний і релігійний рівні. У ході дискурсивного аналізу вченою виокремлено асоціативну низку концепту *сумління*, зокрема, *Бог, закон, чистота, доброта*. До периферії аналізованого концепту віднесено лексеми *звір, правда, душа, серце, довіра, спокій, невинність, лукавність, недужість* [Єщенко 2011, с. 157–158]. На нашу думку, схожі асоціативні низки можна простежити на прикладі текстів ліро-епічного фольклору.

Український лінгвіст О. Тищенко аналізує концепт *совість* на прикладі слов'янських фразем та паремій. Досліджуючи концептосфру *совість* як універсальну метафору душі, учений зауважує, що саме через активний агент оприявнюється сутність духовного світу людини, її почуття та переживання. І саме цей агент виконує не конструктивну, а деструктивну дію, бо він позбавляє спокою і змушує до самоаналізу, він «риє, крутиться, нівечить, точить» [Єщенко 2011, с. 157–158]. На підтвердження констатації учений наводить приклади із польських збірок паремій: «*robak sumienia w sercu moim gryzie/wierci/ryje/toczy, tęsknota stała się robakiem, który pożerał, robak wierci się pod żebrem, jakiś robak toczy i dręczy, dręczy robak niepokoju, robak zgryzoty toczył wewnątrz jego duszy, robak zgryzoty toczy mu sumienie, robak serce gryzie*» [Nowa 1969–1978 III, с. 44].

У дослідженні М. Курушиної про способи вербалізації концепту *совість* на прикладі художніх та публіцистичних текстів вмотивованими, на нашу думку, є теоретичні констатації щодо тлумачення «етичного концепту». Авторка акцентує на складній структурній організації смислової одиниці, в якій віддзеркалено систему культурних уявлень спільноти, морально-етичні стереотипи й імперативи, наявний ціннісний елемент високого рівня. Науковий дискурс зорієнтовано в кількох аспектах, зокрема проаналізовано концепт *совість* як контр-агент Его, персоніфіковану совість, совість як внутрішню властивість людини, а також совість як абсолют [Курушина 2013, с. 2].

У розвідці враховано різноманітні форми вербалізації концепту *совість*, зокрема, як внутрішнього конструкта свідомості, з одного боку, та як своєрідного цензора, відмежованого від свідомості людини, з іншого. Проблема совісті суголосна в такому контексті з філософською проблемою *Я та Інший*.

Мета статті, завдання. Незважаючи на низку праць із дослідження морально-етичних концептів на прикладі фольклорного контексту, проблема совісті у традиційній ліро-епічній пісенності потребує комплексного осмислення, інтегративного підходу з урахуванням сучасних методологічних засад. **Метою статті** є простеження особливостей інтерпретації поняття *совість*, виявів парадоксальності сприйняття та усвідомлення концепту в текстах необрядового ліро-епічного фольклору, зокрема соціально-побутових, родинно-побутових пісень, балад, співанок-хронік тощо. З-посеред завдань: простежити різнопланові вияви совісті в аспекті дієвості та недієвості, особливості розкриття сутності цього феномену на рівні фізичного та метафізичного просторів.

Методи та методика дослідження. Методами дослідження проблеми совісті в українських ліро-епічних піснях стали порівняльний та описовий – під час дослідження сутнісних характеристик етичного концепту, індуктивний та дедуктивний – під час виявлення антиномій феномену совісті у фольклорному творі.

Виклад основного матеріалу. У художній макроструктурі ліро-епічної пісні можна спостерігати певні парадокси оприявнення совісті в людському бутті, однак навіть за відсутності самої лексеми осмислення поняття може відбуватися через рецепцію героїв твору. Низка філософів, зокрема Е. Левінас, акцентує на метафізичній сутності совісті, яка пов'язана з трансцендентуванням. Інші дослідники, наприклад, М. Гайдеггер, вважають, що все життя людини обертається в цілісному онтологічному просторі й не може виходити поза нього. Іманентність тут-буття все ж таки переплітається з «вищістю», а поклик совісті йде від духовного єства і, зрештою, – у височінь [Коляраєв 2004, с. 53–57].

Наприклад, в одній із козацьких пісень «Ой з-за гори, з-за чорної хмари» концепція совісті представлена на рівні онтологічному, як осмислення себе в тут-бутті:

– Ой як же нам, братці, не журиється?!
Молодими в гусари забрали,
В чужу землю робити послали,
Не дають нам ні їсти, ні пити,
Заставляють роботу робити.
Штихами білий камінь бити,
Камінь бити, а рови копати,
Ківерами землю викидати

[Народні, 1974 с. 231].

Цю оповідь можна розглядати як поклик до прозоріння совісті в інших членів соціуму, як неприйнятність його певних постулатів, аналіз ситуації.

Парадокс совісті своєрідним чином розкривається і в піснях доби національно-визвольних змагань середини 20 століття. Тут також звучать роздуми про долю, яка, як кожна земля, одухотворена істота, має бути наділена совістю:

Судьба нещасна мя мучила,
До звук тюремних завела [Бойківські 2021, с. 461].

Таким чином, категорія совісті із емпіричного простору переходить у простір метафізичний. Художня макроструктура фольклорного тексту вирізняється високим рівнем емотивності. Звернення до совісті як дієвої сили передано через низку форм дієслова забути:

*Забули мене усі люде,
Забув про мене цілий світ,
Забула мене моя мила,
Мабуть, вже інший є милий*

[Бойківські 2021, с. 461].

Проблему совісті можна простежити також на прикладі низки балад родинного життя, наприклад, пісні «Ой та мала Дребеночка два синочки рідні». У тексті балади, вміщеної в збірнику «Бойківські народні пісні» (варіант Б), йдеться про збиткування свекрухи над невісткою після від'їзду сина «на войночку до самої Відні» [Бойківські 2021, с. 148]. Мати у листах обмовляла синову дружину, нібито та за його відсутності вела ганебний спосіб життя і прогайнувала все нажите господарство: «жона Катерина розбенькертувала», «пивце, винце порозкільтувала», «дорогії сукняночки порозходжувала», «сиві кониченька пороз'їжджувала» [Бойківські 2021, с. 148].

З поверненням чоловік стинає мечем голову молодій дружині, але, оглядаючи господарство, виявляє його не прогайнованим, а поліпшеним. Божий страх зупиняє сина розправитися з матір'ю, яку поїдають муки совісті:

*Війшла мати старенькая та й на гробі стала:
– Проступисі, сира земле, аби-м у ті втала.
Рада би-м ті, Катеринко, небо прихилити,
Що-м зробила – не розроблю, тежко розробити*
[Бойківські 2021, с. 149].

У наведеному творі концепція совісті розкривається доволі парадоксально, її співвіднесеність з християнською вірою виявляється по-різному. З одного боку, совість забута, адже вчинене чоловіком вбивство дружини – важкий християнський гріх, порушення заповідей (не вбий), відхід від Заповіту людини з Богом; а, з іншого, – пробудження совісті зупиняє вояка від убивства матері (шануй батька і матір свою), вчинок якої й спричинив усю кризу тут-буття. І, зрештою, поклик совісті призводить до каяття свекрухи про вчинене з невісткою, що, на жаль, не може вже змінити фізичний простір, зате переходить у простір метафізичний як пересторога, поштовх до осмислення і переосмислення. Отже, совість починає діяти на рівні інтелектуального аналізу.

Звернувшись до матеріалів польської лексикографії, можна простежити, що фонетична форма лексеми «samnieńie» у ході народних етимологічних трансформацій перетворилась на форму «sadmnieńie», яка набуває ціннісного змісту в аспекті сутнісної, морально-етичної оцінки вчинків людини. У низці польських паремій совість інтерпретується як свідок або тисяча свідків: Sumienie tysiac swiadków (совість – це тисяча свідків); Sumienie swiadek nieomylny, za wiele swiadków stoi (совість – це істинний свідок, безліч свідків замі-

нить) [Стефанский 2008, с. 93; Długosz-Kurczabowa 2003, с. 149].

Дослідники концепту *совість* у німецькій мові зауважують, що синоніми до лексеми *Gewissen*, зокрема, *Bewusstsein, Verantwortung, Pflicht, Bedenken, Zweifel, Skrupel, Schuld, Scham, Reue, Überzeugung*, подані в низці лексикографічних джерел, випадають із традиційного тлумачення поняття синоніма. Зазначені мовні одиниці можна розглядати як семантичні відповідники, вербальні репрезентатори духовного єства особистості, і наближує їх лише поняття семи: «Ethos, Ethik; Moral; Moralität, moralische Werte, Sittlichkeit». Власне, концепт *совість* тлумачиться на рівні належного в житті, як сутнісне усвідомлення морального обов'язку, як відповідність нормам, принципам, установкам, ідеалам певного соціуму [Гуменний 2018, с. 208].

Аналіз текстів ліро-епічних пісень дає змогу виокремлювати критерій дієвості совісті, за яким ідентифікується людина у відповідному соціумі. Зраду, наприклад, теж можна розглядати як відсутність совісті. Людина без совісті стає вилученою з простору не лише окремих людей, а й цілого соціуму.

У повстанській пісні «Мов олень» проблема совісті окреслюється в аспекті вірності ідеалів – боронити вітчизну і виборювати її незалежність навіть ціною власного життя. На пропозицію скласти присягу, «що буде вірним до смерті Москві і відречеться від свого стягу» з трьохсот шістдесяті вояків «ніхто не зрадив – ласки не благав!» [Літопис 1996–1997, с. 81]. У піснях періоду визвольних змагань українства совість постає результатом усвідомлення обраного шляху, власного вибору:

*І потекла та кров червона,
і стікає в купину,
а стрілець там помирає*

за ідею, за святу [Літопис 1996–1997, с. 191].

Таким чином, поняття *совість* співвідноситься з поняттями *честь* і «гідність» у контексті оцінки особистості з погляду певної спільноти та людства загалом. У наведених фольклорних текстах вербальна репрезентація совісті досить своєрідна, а зміст поняття розкривається через авторську інтенцію: оповідач змушує замислитись над сутнісним змістом цього поняття через показ важливих епізодів боротьби українства за свободу і незалежність на прикладі долі конкретних людей.

На рівні консекутивності у фольклорному тексті звучить заклик осмислювати сутність життя, шукати істину, бути вірним обраній ідеї. Зрадивши, перейшовши на бік ворога, можна залишитись у тут-бутті, зберігши фізичне єство, однак позбутися того людського, що дано людині. Поклик совісті окреслює справжній сенс існування, і цей сенс усвідомлюється особистісно, вибір здійснюється самою людиною. Власне, через дослідження проблеми совісті в піснях періоду визвольної боротьби українства можна простежити аспекти структуривання соціальної належності.

Сучасні психологи в аспекті взаємодії людина – людина та людина – соціум пропонують зверну-

тися до поняття рефлексивності, завдяки якому етика може виявлятися як практична філософія, тобто як віддзеркалення належного. Модель людської свідомості включає і соціальність особистості, без якої неможливе її існування. Таким чином, рефлексивні процеси сприяють пошуку шляхів виходу із різноманітних кризових ситуацій. Виявами рефлексії як предметного мислення є перехід від власного осмисленого досвіду до певного ідеалу. У разі долучення політичного змісту до логіко-когнітивної структури рефлексії людська діяльність спрямовується на реалізацію ідеалу саме в соціальності [Турбан 2019, с. 53].

Аналіз фольклорних текстів підводить до роздумів, що вибір «за голосом совісті» – надзвичайно складний у онтологічному сенсі, це боротьба з тим внутрішнім «єго», це переживання тієї помежової ситуації, в якій опиняється людина, це осмислення й переосмислення кола життєвих інтересів та цінностей. І знову ж таки, вже беручи до уваги не лише важливі особисті події, а й суспільні, вибір вчинку «за совістю» – шлях до духовного удосконалення, долучення до активів суспільної свідомості.

Філософи-екзистенціалісти вважають тезу «вчинив по совісті» беззаперечною, вершинною у кожній морально-етичній ситуації. Наприклад, німецький учений Е. Фромм констатує, що саме гуманістична совість може надати справжнього сенсу людському буттю, і, власне, цей феномен не дозволяє людині підпорядковуватись чийсь інтересам. Іти за покликом совісті – це дотримуватись лише тих правил, які особистість вважає обов'язковими для себе [Фромм 1998, с. 563].

Проблему совісті можна простудіювати на прикладі балад про кохання та дошлюбні взаємини. Художня макросфера пісні «Козаче, козаче, твоя мати знає» оприявнює парадокс совісті, яка виявляється на трьох рівнях: думки закоханої дівчини про пошуки матір'ю коханого іншої пари – нівелювання совісті («Для твого серденька пару шукає») [Бойківські 2021, с. 112]; намір померти через неможливість поєднатися в шлюбі – втручання совісті («А ти йди на цвинтарь могилу копати») [Бойківські 2021, с. 113]; пересторога для соціуму не розлучати закоханих – окреслення моделі совісті («Вни ся двоє люб'ять – шкода розлучати») [Бойківські 2021, с. 113]. Поклик совісті йде від людини і піднімається у височінь: «Бо за ту розлуку буде Бог карати» [Бойківські 2021, с. 113].

У цьому фольклорному тексті совість розкривається як особистий погляд на світ, як живе знання, що кидає виклик абсурдності вчинків та поглядів інших людей. Феномен совісті піднімається вище реалізації онтологічної мети, рухаючись до мети моральної.

У текстах повстанських пісень також своєрідним чином оприявнюється феномен совісті, незважаючи на відсутність самої лексеми *совість*. Ця етична категорія розкривається не лише як внутрішній суддя, критерій самооцінки, а як вимір буття, здатність існувати в певному колективі, протест проти нищення самобутньої моделі цього соціуму.

Авторська інтенція спроектована на окреслення простору совісті – «тих, що кров дають за волю» – та простору без совісті – «тих, що граблять і неволять» [За волю 2002, с. 145]. Вербальна репрезентація цього осередку зла – ворогів українського народу – доволі різноманітна. Задля їхньої ідентифікації використано емотивну лексику: «прокляті», «босяри», «голодранці», «зіркаті», «люті катюги» [За волю 2002, с. 145].

*«Та будь ти, землячко, плодом
Друзям щонайкращим,
Ворогам мого народу –
Терном і будяччям»* [За волю 2002, с. 145].

На прикладі фольклорного тексту можна говорити про совість як субстанційну форму захисту від різних негативних впливів на свідомість та підсвідомість, а також від сваволі в життєвому просторі.

У ліро-епічній пісні «Сама я узнаю, що чинити маю» представлена своєрідна модель совісті, яка розкривається через поетичну систему: а) запит на дієвість совісті (дівчина пише три листи парубкові, який поїхав далеко від дому); б) дієвість совісті (хлопець просить пана відпустити до милої, бо та породила сина); в) нівелювання совісті (пан пропонує вказати на інших):

*– Можеш ти, козаче, тот лист відписати,
Можеш ти, козаче, на інших сказати*
[Народні 2003, с. 86].

Фольклорний текст розкриває особливості категоріального поділу особистісних сутностей через наявність або відсутність совісті (*tertium non datur*). Таким чином, людині протилежної категорії складно зрозуміти того, в кому говорить «суд совісті», і вона намагається уподібнити Іншого собі, маніпулювати, скориставшись розбурханістю почуттів. Отже, пропонується завершити суд совісті саме виправданням.

З точки зору філософії екзистенціалізму, совість – це феномен осмислення своєї сутності й осмислення свого місця в тут-бутті. За Гайдеггером, коли людина починає розуміти себе, то вже відкидає все, почуте від інших, і дослухається до внутрішнього голосу совісті як поклику особистої екзистенції. «Це надання, однак, робиться екзистенційно можливим через те, що присутність як подія осмислення здатна слухати інших. Втрачаючи себе у публічності людей та їхніх тлумачень, вона прослуховує, слухаючись людиною-самості, свою самість» [Heidegger 1993, с. 270–271]. Філософ називає совість тим чинником, що допомагає віднайти особистий покликання. Таке розуміння цієї етичної категорії розкривається через поетичну структуру наведеної ліро-епічної пісні «Сама я узнаю, що чинити маю»:

*– Впаде на коліна, скаже «В ім'я отця і сина,
Присягаю Богу, що моя причина»*
[Народні 2003, с. 86].

Зрештою, совість постає живим особистим поглядом на світ і фактором розмежування добра і зла, правди й неправди. Простеження вчинків козака підводить до констатації того, що голос совісті стає чинником захисту від різних маніпуляцій, вона

замикає коло духовних цінностей. Перед дієвістю совісті на задній план відходять невпевненість, нерозсудливість, емпіричні спокуси.

Висновки. На прикладі текстів необрядового ліро-епічного фольклору можна простежити, що совість постає характеротворчою та людинотворчою силою. Саме через приклади дієвості совісті розкривається концепція особистості у ліро-епічному фольклорному творі. Власне, парадигма совісті в традиційній ліро-епічній пісенності своєрідна і неоднозначна, почасти парадоксальна.

У фольклорному творі совість виявляється на рівні амбівалентності. З одного боку, вона постає бездіяльною, бо виявляється лише на рівні роздумів та емоцій, і не здатна змінити те, що сталося. З іншого боку, вона виводить тут-буття людини за обрії особисто даного як дієва сила, критерій осмислення людського в людині. Совість у ліро-епічному творі як дієва сила бере активну участь у процесах духовного розвитку людини та соціуму.

Аналіз художньої макросфери творів необрядового ліро-епічного фольклору виявляє, що понят-

тя *совість* є невід’ємним складником антропологічної моделі. Концепція совісті окреслюється через багаторівневий аналіз проблем людина – буття, людина – людина, людина – спільнота. Феномен совісті постає універсальним чинником життєдіяльності людини й соціуму.

Аналіз текстів ліро-епічних пісень виявляє, що ставлення до сутності цього поняття окреслює особливості та зміни в життєвій реальності. На прикладі різних помежових ситуацій із життя українського етносу з’ясовано, що совість виокремлюється поліфункціональністю, виконуючи регулятивну, онтологічну, світоглядну, гносеологічну, аксіологічну, імперативну та людинотворчу функції. Попри відсутність самої лексеми *совість* в лексико-семантичному просторі значної кількості творів необрядового фольклору, цей феномен вияскраплюється через різноманітні вияви людського та соціального простору. Нівелювання совісті або її недієвість часто розкриваються в іманентних вимірах, а дієвість може осмислюватись як поклик у майбуття, перехід до трансцендентності.

Література

1. Бойківські народні пісні / записи та впорядкування Василя Сокола. Львів, 2020. Т. 1. 474 с.
2. Бойківські народні пісні / записи та впорядкування Василя Сокола. Львів, 2021. Т. 2. 592 с.
3. Браславець О. Conscientia: совість, сумління, свідомість *Verbum*. № 35: Розпізнавання. 12 червня 2019 року. С. 1–5. URL: <https://www.verbum.com.ua/vpdf-generator/?postID=2292>
4. Гумений В. В. Концепт «совість» у німецькому мовному просторі. *Молодий вчений*. 2018. № 1(1). С. 205–210. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_1%281%29_51
5. Єщенко Т. А. Концепт «сумління/совість» в етнокогнітивному та біблійному аспектах. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2011. № 2. С. 156–161. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/85513/29-Yeschenko.pdf?sequence=1>
6. За волю України. Антологія пісень національно-визвольних змагань. Упорядник Євген Гіщинський. Луцьк: Видавництво «Волинська обласна друкарня», 2002. 316 с.
7. Колоярцев В. А. Гайдеггерівська критика поняття совісті. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*. Київ, 2004. Т. 25. С. 53–57.
8. Курушина М. А. Вербалізація морально-етичного концепту «совість» (на матеріалі художніх і публіцистичних текстів). URL: https://www.researchgate.net/publication/260455617_VERBALIZACIA_MORAL_NO-ETICNOGO_KONCEPTA_SOVIIST_NA_MATERIALI_HUDOZNIH_I_PUBLICISTICHNIH_TEKSTIV
9. Літопис Української Повстанської Армії. Т. 25. Пісні УПА. Зібрав і зредагував Зеновій Лавришин. Торонто – Львів: вид-во «Літопис УПА». 1996–1997. 556 с.
10. Народні пісні в записах Григорія Ількевича [Текст] / упоряд., прим. Г. В. Дем’ян, Р. Ф. Кирчів; записав Г. С. Ількевич. Львів: Каменяр, 2003. 142 с.
11. Народні пісні в записах Івана Манжури / передмова Л. Каширіної. Київ: Музична Україна, 1974. 350 с.
12. Стефанский Е. Е. Концепт «совість» в русской, польской и чешской лингвокультурах. *Известия РГПУ им. А. И. Герцена*. 2008. № 71. С. 124–131.
13. Тищенко О. Концептуалізація емоцій та ціннісних концептів у слов’янських пареміях та фраземах: від совісті до заздрості. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: Лінгвістичні науки*: зб. наук. праць. Одеса: Астропринт, 2019. № 29. С. 248–271.
14. Турбан В. В. Етика та мораль особистості: конфлікт, когнітивний дисонанс і толерантність. *Психологія обдарованості*. 2019. С. 46–55.
15. Філософський енциклопедичний словник/ В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін.; Л. В. Озодовська, Н. П. Поліщук (наукові редактори); І. О. Покаржевська (художнє оформлення). Київ: Абрис, 2002. 742 с.
16. Фромм Э. Бегство от свободы. Человек для себя: пер. с англ. Минск: Попурри, 1998. 672 с.
17. Długosz-Kurczabowa K. Nowy słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa: PWN, 2003. 658 s.

18. Fromm E. *Man for Himself. An Inquiry into the Psychology of Ethics*. Holt, Rinehart and Winston. New York, 1964. 292 p.
19. Heidegger M. *Sein und Zeit* / M. Heidegger Tübingen: Niemayer, 1993. 510 p.
20. Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich. T. 1–4 / red. J. Krzyżanowski, S. Swirko. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1969–1978. wyd. 1. s. XXXIX, 881, 1165, 996, 627.

References

1. Boikivski narodni pisni (2020) [Boyko folk songs] / zapysy ta vporiadkuvannia Vasylia Sokola. Lviv. T. 1. 474 s. [in Ukrainian].
2. Boikivski narodni pisni (2021) [Boyko folk songs] / zapysy ta vporiadkuvannia Vasylia Sokola. Lviv. T. 2. 592 s. [in Ukrainian].
3. Braslavets O. (2019) Conscientia: sovist, sumlinnia, svidomist [Conscientia: conscience, conscience, consciousness]. *Verbum*. № 35: Rozpiznavannia. 12 chervnia 2019 roku. S. 1–5. URL: <https://www.verbum.com.ua/vpdf-generator/?postID=2292> [in Ukrainian].
4. Humenyi V.V. (2018) Kontsept «sovist» u nimetskomu movnomu prostori [The concept of “conscience” in the German language space]. *Molodyi vchenyi*. № 1(1). S. 205–210. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_1%281%29_51 [in Ukrainian].
5. Yeshchenko T.A. (2011) Kontsept «sumlinnia/sovist» v etnokohnityvnomu ta bibliinomu aspektakh [The concept of “conscience” in ethnocognitive and biblical aspects.]. *Nauka. Relihiia. Suspilstvo*. № 2. S. 156–161. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/85513/29-Yeschenko.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
6. Za voliu Ukrainy (2002) [For the will of Ukraine]. Antolohiia pisen natsionalno-vyzvolnykh zmahan. Uporiadnyk Yevhen Hishchynskyi. Lutsk: Vydavnytstvo «Volynska oblasna drukarnia». 316 s. [in Ukrainian].
7. Kolojartsev V.A. (2004) Haidehherivska krytyka poniattia sovisti. Haideggerivska krytyka poniattia sovisti [Heidegger’s critique of the concept of conscience]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filosofiia ta relihiieznavstvo*. Kyiv. T. 25. S. 53–57 [in Ukrainian].
8. Kurushyna M.A. Verbalizatsiia moralno-etychnoho kontseptu «sovist» (na materialy khudozhnykh i publitsystrychnykh tekstiv) [Verbalization of the moral and ethical concept “conscience” (on the material of artistic and journalistic texts)]. URL: https://www.researchgate.net/publication/260455617_VERBALIZACIA_MORALNO-ETICNOGO_KONCEPTA_SOVIST_NA_MATERIALI_HUDOZHNIH_I_PUBLICISTICNIH_TEKSTIV [in Ukrainian].
9. *Litopys Ukrainskoi Povstanskoj Armii (1996–1997)* [Annals of the Ukrainian Insurgent Army]. T. 25. Pisni UPA. Zibrav i zredahuvav Zenovii Lavryshyn. Toronto – Lviv: vyd-vo «Litopys UPA». 556 s. [in Ukrainian].
10. *Narodni pisni v zapysakh Hryhoriia Ilkevycha (2003)* [Folk songs in Hryhoriy Ilkevich’s recordings]. [Tekst] / uporiad., prym. H.V. Demian, R.F. Kyrchiv; zapysav H.S. Ilkevych. Lviv: Kameniar. 142 s. [in Ukrainian].
11. *Narodni pisni v zapysakh Ivana Manzhury (1974)* [Folk songs in Ivan Manzhura’s recordings] / peredmovna L. Kashyrynoi. Kyiv: Muzychna Ukraina, 1974. 350 s. [in Ukrainian].
12. Stefanskii E.E. (2008) Kontsept «sovest» v russkoi, polskoi i cheshskoi lingvokulturakh [The concept of “conscience” in Russian, Polish and Czech linguistic cultures]. *Izvestiia RGPU im. A.I. Gertsena*. № 71. S. 124–131 [in Russian].
13. Tyshchenko O. (2019) Kontseptualizatsiia emotsii ta tsinnisnykh kontseptiv u slovianskykh paremiiakh ta frazemakh: vid sovisti do zazdrosti [Conceptualization of emotions and value concepts in Slavic paremies and phrasemes: from conscience to envy]. *Naukovyi visnyk Pivdennoukrajinskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K.D. Ushynskoho: Lnhvistychni nauky: zb. nauk. prats*. Odesa: Astroprynt. № 29. S. 248–271 [in Ukrainian].
14. Turban V.V. (2019) Etyka ta moral osobystosti: konflikt, kohnityvnyi dysonans i tolerantnist [Ethics and morality of the individual: conflict, cognitive dissonance and tolerance]. *Psykhohohiia obdarovanosti*. S. 46–55 [in Ukrainian].
15. *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk* [Philosophical encyclopedic dictionary] (2002) / V.I. Shynkaruk (holova redkolehii) ta in.; L.V. Ozadovska, N.P. Polishchuk (naukovi redaktory); I.O. Pokarzhavska (khudozhnie oformlennia). Kyiv: Abrys. 742 s. [in Ukrainian].
16. Fromm E. (1998) *Begstvo ot svobody. Chelovek dlia sebia* [Escape from freedom. Man for himself]. per. s angl. Minsk: Popurri. 672 s. [in Russian].
17. Długosz-Kurczabowa K. (2003) *Nowy słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa: PWN. 658 s. [in Polish].
18. Fromm E. (1964) *Man for Himself. An Inquiry into the Psychology of Ethics*. Holt, Rinehart and Winston. New York. 292 p. [in English].
19. Heidegger M. (1993) *Sein und Zeit* / M. Heidegger Tübingen: Niemayer. 510 p. [in German].
20. Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich (1969–1978) T. 1–4 / red. J. Krzyżanowski, S. Swirko. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy. wyd. 1. s. XXXIX, 881, 1165, 996, 627 [in Polish].

THE PARADOX OF CONSCIENCE IN THE UKRAINIAN NON-RITUAL LYRICAL EPIC SONG: EMOTION, KNOWLEDGE, AWARENESS, INSISTENCE, THE LIFE OF THE STAKE

Abstract. In the article, the concept of consistency and the ambivalence of the essence of the concept of understanding on the basis of texts of non-ritual lyrical-epic folklore was achieved. This concept is revealed at the level of the artistic macrostructure in many ways, since objective and subjective appear as antinomies in the paradigm of conscience. The high level of emotiveness of folklore texts is due to the inextricable connection between the phenomenon of conscience and the phenomenon of experience. Conscience is an important warehouse anthropological model of traditional non-ritual lyrical-epic song.

By the method of proposed statistics – analysis of the interpretation of the concept of «conscience» from the improvement of paradoxicality of the ethical concept in the texts of Ukrainian lyrical-epic folklore. The main tasks are the prostration of ambivalent manifestations of conscience in terms of wildness – non-wildness, peculiarities of revealing the phenomenon on the level of physical and metaphysical spaces.

In the poetic structure of the folklore creation, conscience stands as a kind of moral reflection, as if taking part in character-creating processes, *viokremlyuyuyuchi prima nepravzhny*, and by itself *ii ii proektsiya spryamovuetysya* in the future.

The awakening of conscience often cannot change the physical expanse, turn to life, however, you can send messages to spiritual changes, reviving yourself those others, so that you go about the human-creative function of conscience.

Conscience is revealed in lyrical epic song through its own dialectic of the immanent and the transcendent. In episodes of thinking about the conscience of reality, it is also a beast to share as a metaphysical force, to God as a symbol of the road, truth and life.

Exploring on the artistic level, the phenomenon of soviet actively functions on the level of consecutiveness. In texts, *doby UPA*, for example, the concept of sociability is developed through the problem of fidelity to ideals, through the dialectics of the individual – the social. The system of artistic creations of such creations is designed for the implementation of the main goal – to show the peculiarity of modeling the social dependency of specialness.

Regardless of the nature of the word «sovist» in the lower lyrical-epic songs, the daily characteristics of which understanding can be established through the various aspects of human and social reality.

Keywords: lyrical-epic folklore, song, conscience, paradox, artistic macrostructure, lexeme, poetic system, social relevance, ambivalence.

© Павлова А., 2022 р.

Алла Павлова – кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри фольклористики ННІ філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Ірпінь, Україна; Lypen.pavlova@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-6214-8738>

Alla Pavlova – Candidate of Philology, Associate Professor, doctoral student of Department of Folklore, Educational and Scientific Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Irpin, Ukraine; Lypen.pavlova@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-6214-8738>